

ЧУЖДОЕЗИКОВОТО ОБУЧЕНИЕ ВЪВ ВИСШЕТО ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ ВЪВ ВАРНА

доц. д-р **В л а д и м и р Д о с е в**

Въведение

С основаването на Висшето търговско училище във Варна се поставя началото на българското висше икономическо образование, поставя се началото и на езиковото обучение за икономисти у нас. В речта си по време на официалното откриване на училището на 2 октомври 1921 г. цар Борис III ясно заявява вижданията си за бъдещата роля на училището за международното развитие на българската икономика, което определя и голямото значение на езиковото обучение във варненското Висше търговско училище: „Едно от главните условия за развитието в по-големи размери на нашето народно стопанство е засилването на икономическите връзки с останалия свят. Това обстоятелство иде да увеличи нуждата от едно висше търговско училище у нас, което като култивира просветните похвати на международната търговия, ще способства за по-целесъобразно насочване и използване на българското производство и неговата обмяна. И ние трябва да поздравим, че новият институт се открива именно във Варна, нашето първо пристанище, защото морето е главната артерия, по която се извършва международната размяна. От тук учителите, напътвайки и обогатявайки със знания своите ученици, ще им сочат винаги морето – вечния и традиционен път на търговията и на взаимното опознаване и сближаване на народите... С тия чувства, аз пожелавам горещо **на първото българско Висше търговско училище** да крепне и се развива, като разпраща по всички кътове на родината просветени и съзнателни граждани, които да заработят с всички сили за благоденствието и напредъка на българския народ“ (цит. по: Близнаков, Ковачев, Цонев 2001: 26 – 27). Новосъздаденото висше търговско училище се ръководи от Академически съвет и от Върховен училищен съвет, в който влизат кме-

тът на града, представители на Академическия съвет и членове на Варненската търговско-индустриална камара. Първите трима ректори са проф. Цани Калянджиев (професор по стокознание), Иван Константинов (професор по френски език) и проф. Янаки Арnaudов (професор по немски език). Създателите на Висшето търговско училище са имали ясна представа за необходимостта от солидна езикова подготовка за бъдещите стопански дейци. В учебните планове на училището е предвидено много интензивно езиково обучение, което включва задължително и незадължително изучаване на чужди езици с много голям хорариум (по 6 часа седмично във всички семестри на обучението за задължителния и за незадължителния език), търговска кореспонденция на български и на чужд език, културна история на европейските страни, преподавана на съответния език, и български език (от 1934 г.). Върховният училищен съвет се ангажира с назначаването за преподаватели по езиците на изявени българи, завършили филологии или специализирали в Германия, Франция и САЩ, а често привлича за преподаватели и чуждестранни граждани с опит в университетското преподаване на чужд език.

Актуалността на темата произтича от нуждата да се изследва 100-годишната история на Икономически университет – Варна; да се обогатяват проучванията, свързани с развитието на учебните планове; да се постигне приемственост в подходите на обучението и да се докаже с факти от историята на университета колко значима е ролята на владенето на чужди езици от страна на бъдещите икономисти. Основната цел на тази студия е да представи мястото на езиковото обучение в учебните планове на Висшето търговско училище във Варна и да се запознае научната общност с дейността на първите преподаватели по езици. За изпълнението на тази цел пред изследването са поставени следните задачи: да се изследват архивните документи на ВТУ, съхранявани в Държавен архив – Варна и Централен държавен архив; да се проучи научната литература по тази проблематика; да се издирят исторически материали за първите преподаватели по чужди езици във ВТУ. Обект на изследване е чуждоезиковото обучение във Висшето търговско училище във Варна в рамките на периода 1920 – 1945 г. Проучването на историята на езиковото обучение се извършва с методите на лингводидактическата археология. Според Димитър Веселинов за лингводидактологията

вече е наложено „историко-теоретикопрактическо разглеждане на тази наука като изследователско направление, обединяващо всички аспекти на езиковото образование” (Веселинов 2020: 7). Проблематиката на езиковото обучение в обучението на студентите във висшите икономически университети в диахронен и синхронен план не е достатъчно добре изследвана. Учебните планове на Висшето търговско училище са коментирани в научни публикации на Здравко Ковачев (вж. Ковачев 2000; 2010; 2012) и Иван Русев (вж. Русев 2020), като в тях е отредено сравнително малко внимание на чуждоезиковото обучение. По отношение на чуждоезиковото обучение във ВТУ внимание предизвикват публикациите на Янаки Арнаудов (вж. Арнаудов 1930; 1937; 1942). Част от разглежданата проблематика вече е коментирана и в наскоро излязла статия от автора на настоящата студия (Досев 2020).

Глава първа

Чуждоезиковото обучение в учебните планове на Висшето търговско училище във Варна

Първите учебни планове на училището са изготвени от Цани Калянджиев, като те до голяма степен повтарят учебните планове на водещите за времето си европейски висши търговски училища. Ползван е най-вече опитът на германските висши стопански училища, в чиито програми е заложен голям брой на часовете по чуждоезиково обучение. В една своя студия Янаки Арнаудов твърди: „Германските фабриканти и търговци схванаха, че за да поемат и издържат конкуренцията на по-старите търговски и индустриални страни, те трябва да владеят техните езици“ (Арнаудов 1930: 8). Първият ректор Цани Калянджиев е полиглот (владее английски, немски, френски и руски език) и държи в учебните планове да бъде осигурен голям хорариум за чуждоезикова подготовка на студентите. За отношението му към езиковото обучение можем да съдим от спомените на Янаки Арнаудов. По време на един от разговорите преди назначаването на Арнаудов в училището, воден на немски език, Калянджиев заявява, че вече е изискал от Германия и се е запознал с дисертацията на Арнаудов, защитена и публикувана в Мюнхен. „След това започна да ми разп-

равя за положението и постановката на езиците във Висшето търговско училище, неговото желание те да бъдат поставени на такава висота, че този институт да задоволи напълно нуждите на страната от **висше търговско образование, един от най-важните елементи на което за него бе и владението на поне един чужд модерен език** (курсивът мой, В. Д.)“ (Арnaudов 1942: 70).

Още преди институционалното създаване на ВТУ Цани Калянджиев изготвя първите учебни планове, които представя пред представителите на Търговско-индустриалната камара. В тези проектопланове Калянджиев предвижда много часове за чуждоезиковото обучение на бъдещите икономисти. „Дава за пример училищата в Анверс и Виена, където изискват „задължително изучаване на три чужди езика“. За тогавашните условия у нас приема преподаването на „един задължителен чужд език (с осем неделни часа)“ с мотив, че след завършването на ВТУ чуждестранният език „трябва действително да се владее устно и литературно от студента и да му служи за ориентиране не само в търговските въпроси, но и във всяка научна и литературна тема. Наред с това ще се препоръча на студентите и втори език, което не е мъчно на онези, които познават сносно езика от средното училище“ (Ковачев 2010: 16).

1.1. Чуждоезиковото обучение във ВТУ в периода 1920 – 1925 г.

Първите, влезли в сила, учебни планове на Висшето търговско училище предвиждат двугодишен период на обучение и се осъществяват в периода 1920 – 1925 г. Още на първото заседание на Академическия съвет, проведено на 8 ноември 1921 г. (Протокол №1, ДА – Варна, Ф. 122 К, оп. 1, а.е. 1, л. 1), се разглеждат само две точки, свързани единствено с преподаването на чужди езици във Висшето търговско училище. В протокола от заседанието по първа точка се казва следното „1. Съветът се занима с въпроса за задължителността при изучаването на чуждите езици и като прегледа изготвените параграфи на програмата и правилника, реши: Всеки студент ще трябва да държи сериозен изпит поне по един чужд език в размер, предвиден в правилника, без да гледа в коя група е изучавал той езика. Вследствие на това се препоръчва да учи същия език, който е учил в гимназията“. Според първия учебен план един чужд език е задължителен, а като незадължителни студентите могат да посещават и занятия по други езици. Обучението по дадения език е организирано в три групи според нивото

на владеене в първи семестър. Според това решение на Академическия съвет студентите и от трите групи ще трябва да положат „сериозен изпит“, без значение в коя група са изучавали езика. По втора точка в протокола се казва следното: „като се взе предвид, че студентите са много претрупани с учебни часове, реши се чужди езици да се изучават с 6 часа седмично“ (пак там). Съгласно първия учебен план обучението във висшето училище е в четири семестъра, като във всичките четири семестъра се предвижда задължително обучение по чужд език в размер на 6 часа седмично, което прави задължителния чужд език дисциплината с най-голям хорариум в университета. Всъщност с това решение Академическият съвет намалява броя на часовете по чужд език, тъй като първоначалното намерение е било за 8 часа задължително изучаване на чужд език седмично. Това намаляване на първоначално предвидените 8 часа е направено по предложение на Върховния училищен съвет, целта е студентите да бъдат стимулирани масово да записват изучаването на втори и трети чужд език. В Протокол №5 от 7 октомври 1921 г. от заседание на Върховния училищен съвет пише следното: „Реша се да се намалят неделните часове по езиците от 8 на 6, с цел да се даде възможност на студентите да вземат втори и трети език“ (ДА – Варна, Ф. 122 К, оп. 1, а.е. 7, л. 9). Първите изучавани езици във Висшето търговско училище са английски, немски и френски (от 1923 г. и италиански). Предложението на Академическия съвет е студентите да записват като задължителен чужд език предимно езици, които вече са изучавали в училище (най-вече немски и френски). Предвижда се достигането на следното ниво на владеене на езика – „да даде възможност на свършившите да владеят търговската кореспонденция и се ползват от стопанската и търговската литература във връзка с изучаваните в училището материали“ (Протокол №22 от 25 юли 1923 г. от заседание на Академическия съвет, ДА – Варна, Ф. 122 К, оп. 1, а.е. 1, л. 124). В „Отчет за състоянието“ от 1926 г. се установява, че езиковата подготовка на голяма част от студентите, придобита в гимназиите, е доста слаба и това води до практическата невъзможност да се ползват „трудовете из чуждите литератури“ (Отчет за състоянието 1926: 10 – 11). Това налага нуждата от интензивно езиково обучение, което да компенсира слабата езикова подготовка на студентите. Поради тази причина чужд език се изучава задължително по 6 часа седмично във всеки един от семестрите. Специално е отбелязано, че „по това

число на часовете академията държи първо място в България“ (Отчет за състоянието 1926: 11). В отчета за учебната 1924 – 1925 г. са коментирани и изучаваните теми – културна история на съответната страна с помощта на избрани четива на чуждия език, търговска кореспонденция, граматика, разглеждат се четива с „научно търговско-икономическо“ съдържание, а накрая на четвъртия семестър по-напредналите студенти по френски и немски език подготвят кратки реферати „по икономически и литературни въпроси, писани на казаните езици, които реферати са четени пред студентите“ (пак там). През годините се разчита на догонващото обучение, като се възлага надеждата, че обучаваните в групите на по-ниските равнища ще достигнат степента на владееене на езика в елитната група. В течение на обучението обаче става ясно, че е невъзможно да се изравни нивото на владееене на чуждия език в трите групи. Взема се решение на финалния писмен изпит по чужд език след 4-те семестъра на първия випуск да се предложат три различни по сложност теми, като за най-леката тема максималната оценка е 3, за средната – 4, а за най-сложната – максималната за времето оценка 5. Проф. Я. Арнаудов оценява като много добра системата, при която студентите от един курс, изучаващи един и същ език, се разделят съобразно своята подготовка на три групи и за всяка от тези групи се предявяват различни методи и изисквания. Този подход позволява „поне един елит от студентството да достигне до сравнително съвършенство във владееенето на чуждия език“ (Арнаудов 1942: 72).

От протокол №17 от 16 ноември 1922 г. от заседание на Върховния училищен съвет става ясно разпределението на студентите по езици за учебната 1922 – 1923 г. Представени са зимните семестри за първите две учебни години.

Таблица 1

Езици	I семестър		III семестър		Всичко	
	Задълж.	Незадълж.	Задълж.	Незадълж.	Задълж.	Незадълж.
Немски	16	62	30	65	46	127
Френски	67	11	103	15	170	26
Английски	1	12	3	21	4	33
Без сведение	-	-	-	-	14	14
Всичко	84		136		234	

Източник: Протокол №17 от 16 ноември 1922 г. от заседание на Върховния училищен съвет (ДА – Варна, Ф. 122 К, оп. 1, а.е. 7, л. 24).

От приложената таблица ясно се вижда, че студентите масово избират да учат втори и трети език, които им се водят незадължителни. Прави впечатление големият брой желаещи да изучават като незадължителна дисциплина немски език, като очевидно повечето студенти са изучавали френски език в гимназиите. Въпреки че много малко студенти са изучавали вече английски, една част от тях се възползват от възможността да учат езика като незадължителен. Голяма част от студентите присъстват и като зрители в часовете по други чужди езици, без дори те да им се водят и за незадължителни. Големият брой на студентите, желаещи да изучават като незадължителна дисциплина немски език, може да се обясни със засилените търговски, икономически и политически връзки с Германия и други немскоговорящи страни. Студентите, които в гимназията са изучавали други езици, продължават да ги изучават в университета като задължителни, но очевидно сами са почувствали нуждата да овладеят и немски език и са се възползвали от предоставената им възможност.

Още от първите години на съществуването на Висшето търговско училище обучението по чужд език включва и обучение по търговска кореспонденция. На заседание на Академическия съвет, проведено на 20 май 1923 г. (Протокол №15, ДА – Варна, Ф. 122 К, оп. 1, а.е. 1, л. 99), се взема решение в горните два семестъра обучението да се раздели на 3 часа чужд език и 3 часа търговска кореспонденция на същия език. Това решение обаче не е одобрено от Върховния училищен съвет. Аргументите са, че всички студенти вече са изучавали теорията на търговската кореспонденция на български език и затова не е необходимо да се отделя като отделна дисциплина, запазва се старото положение – в III и IV семестър се изучават 6 часа чужд език. Дисциплината „Търговска кореспонденция“, водена на български език, е включена още в първия учебен план (в IV семестър). За първи преподавател по нея Върховният училищен съвет назначава д-р Иван Екимов, който вече е водил подобна дисциплина като учител в Търговската гимназия в Свищов (Протокол №20 от 2 март 1923 г., ДА – Варна, Ф. 122 К, оп. 1, а.е. 7, л. 9). Екимов е автор на първите български учебници по търговска кореспонденция.

1.2. Чуждоезиковото обучение във ВТУ в периода 1925 – 1932 г.

От академичната 1925 – 1926 г. Висшето търговско училище преминава към тригодишен курс на обучение. Новата учебна програма е утвърдена от Министерството на народното просвещение в края на академичната 1924 – 1925 година и е въведена от 1 октомври 1925 г. Много важна промяна в нея е въвеждането на задължително изучаване на втори чужд език. „Според изискванията на програмата, първият език наред с доразвиване на материала, усвоен в средното училище и изучаването на този език на дисциплината „Търговска кореспонденция“, „преследва и научно-литературни цели, т.е. свободно ползване от научната икономическа и търговска литература.“ Вторият език си поставя по-скромни цели, а именно – усвояването му най-малко до степента на едно средно училище, заедно с търговската му кореспонденция” (Русев 2020: 122). Увеличава се и броят на часовете по първия задължителен чужд език и се запазва правото на студентите да посещават занятия по трети език (незадължителен). Сред задължителните държавни изпити се включват двата чужди езика с търговска кореспонденция на съответния език (изпитите са по два – писмен и устен), както и търговска кореспонденция на български език. Разпределението на седмичните часове по задължителните чужди езици по семестри е показано в табл. 2, описана в Протокол №68 от 7 май 1925 г.

Таблица 2

Задълж. езици	I сем.	II сем.	III сем.	IV сем.	V сем.	VI сем.
1. език	6	6	4	4	5	5
2. език	5	5	4	4	3	3

Източник: Протокол №68 от 7 май 1925 г. (ДА – Варна, Ф. 122 К, оп. 1, а.е. 3, л. 38).

От учебната 1929 – 1930 г. часовете по втори чужд език в първи и втори семестър се увеличават също на 6.

Отношението на ръководството към важноста на езиковото обучение личи в правилата за допускане до изпитните сесии. Студентите, неположили успешно изпитите си по чужди езици, не са били допускани до сесиите. В

Протокол №155 от заседания на Академическия съвет, проведени на 16 и 17 юли 1928 г., е отразена промяна в Правилника на висшето училище, която гласи: „На преподавателите по езиците се дава право в края на учебната година да изискат от студентите, показали слаб успех, един проверочен изпит по съответния език и в случай че резултатът бъде незадоволителен, да не заверяват семестъра“ (ДА – Варна, Ф. 122 К, оп. 1, а.е. 4, л. 114). Тези завишени изисквания по отношение на владеенето на чужд език създават сериозни проблеми поради слабото владеене на езиците от страна на студентите и през 1932 г. отпада задължителното изучаване на втори чужд език, но се въвеждат годишни изпити по първия, които дават възможността на студентите да продължат обучението си в следващата година.

1.3. Чуждоезиковото обучение във ВТУ в периода 1932 – 1945 г.

С Протокол №431 от 25 декември 1932 г. (ДА – Варна, Ф. 122 К, оп. 6, а.е. 1, л. 251) Академическият съвет решава: „Въвеждат се годишни изпити по чужд език“ – за първата година след успешно взети първите два семестъра, а за втората година – след успешно положен изпит от първата година и след успешни трети и четвърти семестри. Запазва се държавният изпит след третата година. В учебните планове се включват и два часа лекции на чужд език по социална и културна история на съответната държава в пети и шести семестър. В спомените си за дългогодишната борба за включването на такава лекция в учебния план проф. Арнаудов отбелязва: „През лятната ваканция на 1924 г. бях командирован в Германия, за да се запозная с новите методи в преподаването на чуждите езици, както и с постановката им във висшите стопански училища. Посетих Мюнхен и Берлин, участвах и в конгреса на неофилолозите от 1 – 4 октомври в последния град. От проучванията си установих, че в Германия не само във висшите, но и в средните училища се държи на единството между език и култура като неделимо цяло и че съобразно това се нагажда преподаването... Съображенията за съчетание на езика с културата бяха и са следните: студентите се готвят за ръководни дейци в частното стопанство и за ръководни постове в обществените стопански предприятия и служби и като такива те много често ще влизат в допир с представители на един чужд народ, за да водят преговори и да сключват

делки и договори“ (Арnaudов 1942: 80). Според него включването на лекции по история и култура на различни страни, водени на съответния език, е от особена полза за студентите. „Ефектът е много голям, отбелязва проф. Я. Арnaudов в годишния отчет за академичната 1935 – 1936 г., тъй като по този начин студентите се „въвеждат в психиката на чуждия народ, те се привикват да слушат продължително време непрекъснатото говорене на чуждия език на един по-научен стил, с което се дисциплинира мисълта им и същевременно се обогатяват с много литературни думи и изрази“ (Арnaudов 1937: 12). В спомените си Арnaudов дава и други аргументи за включването на лекция по културна история на съответния език и изяснява своите методически възгледи: „На възрастните слушатели езикът не трябва да се преподава технически и методически, а да им се предостави възможност да овладеят неговата духовна конструкция и съдържание, което мислех, че може да се постигне най-добре чрез един теоретически курс по граматика, стилистика и синтаксис. Последното съвсем не може да се третира като филологическа материя, която действително си няма мястото в едно стопанско училище. Освен това овладяването на стопанската терминология не се постига само чрез разбора на съответните четива, а също така, и то в много по-голяма степен, чрез един теоретичен курс, какъвто е необходим и за културната, стопанска и обществена история на дадения народ. Разбира се, всички тези курсове трябва да се четат на чуждия език“ (Арnaudов 1942: 79).

На заседание на Академическия съвет от 13 юни 1934 г. към задължителното изучаване на чужди езици и търговска кореспонденция на български и чужд език се добавя и задължително изучаване на български език. В Протокол №341 е записано следното решение на Академическия съвет: „Въвежда се български език с 1 час седмично и изпит след първи семестър, който е необходим за допускане до първогодишните изпити“ (ДА – Варна, Ф. 122 К, оп. 1, а.е. 6, л. 75). Успешното полагане на този изпит позволява на студентите да се явят на останалите си изпити. През 1939 г. обучението по български език се увеличава на 2 часа седмично в първи и втори семестър (ДА – Варна, Ф. 122 К, оп. 6, а.е. 1, л. 298).

Голямото количество на езиковите дисциплини, изучавани в първите години на Висшето търговско училище, определят и значителния брой на

преподавателите по езици. В продължение на няколко години преподавателите филолози в Академическия съвет са повече на брой от икономистите. Този факт предизвиква напрежение на едно от заседанията на Академическия съвет (Протокол №373 от 13 юли 1935 г., ДА – Варна, Ф. 122 К, оп. 1, а.е. 6, л. 196), когато е предложено назначаването на нов редовен преподавател по чужд език, а според Правилника всички редовни преподаватели автоматично стават и членове на Академическия съвет. В протокола са включени две особени мнения, според които преподавателите по езици могат да променят икономическия облик на Висшето търговско училище, тъй като имат преимущество във висшия му орган на управление. Все пак със седем на два гласа е взето решението Академическият съвет да се разшири с още един редовен преподавател по чужд език. Интересен факт е, че автор на едното приложено особено мнение принадлежи на преподавателя по френски език проф. Иван Константинов.

Направеният в първа глава на студията преглед на учебната документация ясно показва стремежа на университетското ръководство да включва повече езикови дисциплини с голям хорариум в обучението на студентите. Това е продиктувано поради различни причини. Първо, очевидна е нуждата за българското стопанство от ползващи чужди езици икономисти. Второ, ползваните като образци немски учебни планове включват голям брой часове за чуждоезиково обучение. Трето, установява се, че голяма част от обучаващите се във ВТУ не владеят добре изучаваните в гимназията чужди езици. Поради тази причина се въвежда и годишните езикови изпити – целта е да не могат да се дипломират от висшето училище хората, които не владеят чужд език на необходимото равнище. От друга страна, самите студенти разбират необходимостта от добро владение на чужди езици и това ги мотивира да записват както незадължителните часове по чужди езици, така и масово да присъстват на лекциите, водени на чужд език.

Глава втора

Първите преподаватели филолози във Висшето търговско училище във Варна

Протоколите от заседанията на Върховния училищен съвет са ясно доказателство за вниманието, с което се отнасят представителите на Варненската търговско-индустриална камара и на Академическия съвет към кандидатурите за преподаватели по езици. Коментират се техните дипломи, преподавателски стаж, търсено е допълнително мнение за тях. Този подбор предопределя високата атестация на всички назначавани преподаватели в началните години. В своите спомени Янаки Арнаудов разказва за визискателността на първия ректор Цани Калянджиев по отношение на качествата на кандидатите за преподаватели по чужди езици: „Така между другото, пише Арнаудов, понеже в училището езиците се преподават по директен метод, от кандидата се изисква преди всичко да владее до съвършенство говоримия, писмения и литературния немски, запитваше ме за произношението ми, свободно ли е от чужд акцент, подробности относно характера ми, методическите и педагогическите ми похвати. Изобщо въпросите му обхващаха пълната ми характеристика като човек, преподавател и говорещ немски. При това дебело подчертаваше, че съставът на аудиторията на Висшето търговско училище, бидейки коренно различен от оня в средните учебни заведения, поставя много по-големи изисквания към преподавателя по езика, главно поради по-специалната подготовка на голяма част от студентите, поради което преподавател, който не отговаря на поставените от него условия, би се изложил още от самото начало, а заедно с него би се изложило и самото училище“ (Арнаудов 1942: 68.)

След назначаването им преподавателите са подложени и на последващ контрол от страна на хабилитираните лица по езиците и самия ректор, като при несправяне със задълженията им за някои от тях е било предлагано на Върховния училищен съвет уволнението им. В спомените си Арнаудов разказва как в първите си месеци като преподавател е посещаван в час от д-р Екимов (като представител на Варненската търговско-индустриална камара) и по-късно – от самия Калянджиев (вж. Арнаудов 1942). През годините са

използвани и голям брой чуждестранни преподаватели (носители на езика), и действащи преподаватели от средното търговско училище във Варна.

Сред първите преподаватели филолози във Висшето търговско училище във Варна личат имената на доц. Израел Шалом, проф. д-р Янаки Арнаудов, проф. Иван Константинов, частен доц. Ев. Герхард, д-р Алфред Шрьодер, д-р Георг Кезер, Рафаел Гослен, Пиер Паскал, Пол Антоан, И. Клая, В. Манова, Николай Лилиев, Димо Минев, Калабрито, Миструци (от протоколите на Академическия и Върховния съвет не стават ясни малките имена на някои от преподавателите), Димитър Попов (по български език). В тази студия ще можем да представим дейността само на някои от тях.

2.1. Проф. д-р Янаки Арнаудов

Проф. д-р Янаки Арнаудов е завършил немска и славянска филология (също и философия) в университетите в Лайпциг и Мюнхен. През 1915 г. защитава дисертационния труд „Приказките и новелите на Вилхелм Хауф“ в Мюнхен, където е и публикуван. Член-кореспондент е на Германската академия на науките (Мюнхен). Във Висшето търговско училище във Варна постъпва на 1 октомври 1922 г. като редовен доцент, а след публикуването на монографичния труд „Наченките на гражданската драма. Дидро и Лесинг. Принос към сравнителното изучаване на драмата в 18-ти век“ (1929 г.) е избран за редовен професор. Янаки Арнаудов е автор и на научни съчинения в областта на педагогиката и на методиката на чуждоезиковото обучение. Според Велизар Илиев „в разработките си за учебната реформа, езика и културата проф. Я. Арнаудов застъпва тезата, че езикът не трябва да се преподава „технически и механически“, а да се даде възможност за овладяване на духовната конструкция и съдържание на езика. Като средство за постигане на целта, той вижда един теоретичен курс по граматика, стилистика и синтаксис. Според него овладяването на „стопанската терминология“ не се постига чрез разбора на съответни четива, също така (и дори в много по-голяма степен) чрез един курс за културната, стопанската и обществената история на дадения народ“ (Илиев 2015: 32 – 33). Лекциите му по дисциплината „Културна история на Германия“ (четени на немски език) се радват на голям интерес и редовно се посещават от 40 – 50 студенти (Илиев 2015: 34).

В продължение на два мандата в периода 1935 – 1939 г. проф. Арнаудов е ректор на Висшето търговско училище във Варна. Като ректор той успява да привлече редица чуждестранни преподаватели по езиците, като заплащането им се поема от чужди образователни и културни институции. Проф. Арнаудов убеждава Германската академия на науките (Мюнхен) да изпрати във Варна за нейна сметка лектора по немски д-р Алфред Шрьодел и след неговото напускане – д-р Георг Кезер. Чрез френската легация в София ректорът успява да осигури и преподавател по френски език – Пол Антоан, а с помощта на италианската държава и преподаватели по италиански – Калабрита, последван от Миструци. Според Арнаудов „значителна придобивка за новоезиковото обучение в училището ни представлява сдобиването му с чужденци лектори, каквито в европейските университети и висши училища, както и в нашия държавен университет, имаше отдавна“ (Арнаудов 1942: 81). Благодарение на контактите си с множество чужди културни институции проф. Арнаудов успява да привлече като дарения за университетската библиотека и голямо количество скъпа чуждоезикова научна литература – от Германия (на стойност от 50 000 лв.), от Франция (20 000 лв.), от Италия (10 000 лв.), от английския консул във Варна (20 000 лв.) (вж. Арнаудов 1942: 81).

Проф. Арнаудов е деен гражданин, записал името си не само в историята на университета, но и в историята на град Варна. Заедно с проф. Цани Калянджиев, Карел Шкорпил и др. създават читалище „Варненски будители“. На първото учредително събрание (5 февруари 1926 г.) по доклад на Янаки Арнаудов се приема уставът на Варненското културно-просветно читалищно дружество и се избира първият управителен съвет с председател Цани Калянджиев и секретар Янаки Арнаудов (вж. Стателова 1996). Дружеството осъществява първите летни музикални тържества на 23 юли 1926 г., известни днес като Международен музикален фестивал „Варненско лято“, и съдейства за доизграждането на Варненския театър. Застъпва се пред общинската управа за необходимостта от строеж на библиотечно здание и подпомага общинската библиотека с периодични издания. Дружеството организира сказки, лектории и народни четения във Варна и в редица други градове.

През 1927 година списание „Морски сговор“ (с главен редактор проф. Арнаудов), официален печатен орган на дружество „Български морски сговор“ – Варна, обявява конкурс за написване на цикъл от няколко стихотворения, които да имат за съдържание морето, стремежа и любовта към него, живота на моряците и т.н. Журито с председател проф. Арнаудов обявява, че премията от конкурса за написване на цикъл от морски песни е определена единодушно на Елисавета Белчева-Багряна. На следващата година се организира конкурс за написване на морски разказ – наградени са Кирил Христов и Фани Попова-Мутафова.

2.2. Проф. Иван Константинов

Във Висшето търговско училище почти от самото му създаване в него работи и проф. Иван Константинов. Завършил Първа класическа гимназия в София, той спечелва стипендия за обучение по романска филология във Франция и се дипломира в университета в Нанси. След като се завръща в България, Константинов участва като офицер във войните през 1912 – 1913 и 1915 – 1918 г.

На 1 декември 1922 г. Иван Константинов е назначен за доцент по френски език, история на френската култура и френска търговска кореспонденция във Висшето търговско училище във Варна. Първите му задачи като преподавател тук са да подготви учебници и учебни пособия за езиковото обучение на бъдещите икономисти. Според Васко Василев Иван Константинов „никога не забравя факта, че подготвя не само професионалисти за икономиката, но и интелектуалци за страната. Затова акцентува в преподавателската и научноизследователската си работа върху изучаването на френската култура“ (Василев 2015: 35). Иван Константинов издава монографичните трудове „Социални и политически елементи в поетическото творчество на Ламартин“ и „Обществени и политически мисли на Стендал, отразени в неговите романи“. През 1928 г. е избран за извънреден, а през 1932 г. – за редовен професор. За рецензенти по конкурса му за редовен професор са назначени проф. д-р Янаки Арнаудов и Николай Лилиев. Проф. Иван Константинов е вторият ректор на Висшето търговско училище във Варна. Заема поста ректор в периода 1933 – 1935 г. През неговия мандат са построени

първите пристройки към сградата на училището – днешните зали 128 и 323; започва да излиза списание „Академически вест“ (от 1934 г.), както и изданието на завършилите Висшето търговско училище.

2.3. Други изявени преподаватели филолози във ВТУ от разглеждания период – доц. Израел Шалом, Николай Лилиев, Димо Минев, Димитър Попов

Сред първите преподаватели по езици и дългогодишен член на Академическия съвет е и доц. Израел Шалом. Той води часове предимно по английски език, но се налага да попълва натовареността си и с часове по френски език. Завършил е Вашингтонския университет и е преподавал модерни езици в Университета в Монтана (САЩ) (вж. Протокол №6/13 октомври 1921 г. от заседание на Върховния училищен съвет, ДА – Варна, Ф. 122 К, оп. 1, а.е. 7, л. 11). От 1921 г. е назначен във Висшето търговско училище във Варна като редовен доцент по английски език.

За кратко във Висшето търговско училище във Варна преподава и поетът Николай Лилиев и дори на 11 юли 1935 г. е избран за секретар на Академическия съвет (ДА – Варна, Ф. 122 К, оп. 1, а.е. 6, л. 79). Лилиев на два пъти свързва живота си с Варна и Варненската търговско-индустриална камара. През 1921 г. е командирован от Камарата в библиотеките на Виена, Мюнхен и Париж, за да събира материали за „Архив на българската търговия“. За преподавател по френски език е назначен на 1 октомври 1933 г. без конкурс, но с личните препоръки на неговия бивш преподавател по химия в гимназията в Лясковец и ректор на училището проф. Цани Калянджиев. Някъде из залите на Висшето търговско училище са писани чудесните стихове от последната издадена приживе стихосбирка на Лилиев „При морето“. Тук той прави и своя прекрасен превод на пиесата „Сид“ на Пиер Корней.

Във Висшето търговско училище във Варна преподава френски език и изтъкнатият литературен критик и етнолог Димо Минев. Той е завършил романска филология в Софийския университет и е студент на изтъкнатите учени акад. Михаил Арнаудов, проф. Стефан Младенов и проф. Константин Гълъбов. След дипломирането си специализира в университетите в Дижон и Париж. Минев е един от значимите изследователи на живота и творчеството на Иван Вазов и Йордан Йовков. Автор е на монографичен труд за минало-

то, диалектите и културната история на гр. Лясковец. Във Висшето търговско училище във Варна работи като старши преподавател. По-късно Минев е един от основателите на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. Почетен гражданин е на гр. Лясковец.

Следва да се спомене и името на лектора по български език във Висшето търговско училище Димитър Попов. Попов е преподавател по български език и литература в средното търговско училище във Варна. След включването на дисциплината „Български език“ в учебните планове той е привлечен за лектор във Висшето търговско училище. Попов е автор на една от шестте системни български граматики, излезли у нас през 30-те и 40-те години. Макар да няма влиянието сред българската езиковедска наука на други автори на граматики от този период, като Александър Теодоров – Балан, Стефан Младенов, Любомир Андрейчин, граматиката на Димитър Попов, не остава незабелязана за софийските учени. За нея проф. Балан твърди, че „тя съдържа нови схващания“ (цит. по: Буров 2006: 45).

Направеният преглед ясно показва стремежа на университетското ръководство и настоятелството да наемат висококвалифицирани преподаватели филолози. Първите преподаватели по езици са дипломирани или специализирали в чужбина и притежаващи опит в преподаването на чужди езици. Самите те се включват активно в научния, образователния и културния живот както на ВТУ, така и на град Варна.

Заключение

Създателите на Висшето търговско училище (днес Икономически университет – Варна) обръщат наистина сериозно внимание на чуждоезиковото обучение на бъдещите икономисти. Те се опират на опита на германските висши търговски училища, като включват в учебните планове голям брой часове по различни езикови дисциплини – няколко чужди езика, от които поне един задължителен, търговска кореспонденция на български и на един чужд език, културна и стопанска история на страните (като преподаването се води на съответния език), български език и т.н. Овладяването на чуждия език се гарантира от правилата за заверяването на семестри, а и от въвеждането на годишен изпит по чужд език, позволяващ записването на следващата учебна година. Сред държавните изпити са включени както чуждите езици

(един или два), така и търговска кореспонденция на български и на чужд език. Първите преподаватели по езици във Висшето търговско училище във Варна са творчески личности, дипломирани или специализирали във водещи университети в Германия, Франция, САЩ.

Направеният в студията обзор обхваща периода 1920 – 1945 г., но едно по-мощно изследване би могло да проследи как се е променяло езиковото обучение в Икономически университет – Варна през целия 100-годишен период на неговото съществуване. Би могло да се направи и съпоставка с мястото на езиковото обучение в учебните планове на висшите икономически училища в София и Свищов. Несъмнено е обаче, че чрез учебните планове и с критериите за назначаване на преподаватели по филологическите дисциплини във ВТУ са поставени много високи стандарти в езиковото обучение, които е трудно да се достигнат дори днес.

Използвана литература

1. **Арnaudов, Ян.** Развоят на реформеното движение в новоезиковното преподаване в Германия и нови веяния и цели във връзка с променения дух на времето. // Годишник на Висшето търговско училище, №1, Варна: Просвещение, 1930, с. 1 – 73. (**Arnaudov, Yan.** Razvoyat na reformenoto dvizhenie v novoezikovното преподаване v Germaniya i novi veyaniya i tseli vav vrazka s promeneniya duh na vremeto. // Godishnik na Vissheto targovsko uchilishte, №1, Varna: Prosvestenie, 1930, pp. 1–73).
2. **Арnaudов, Ян.** Отчет на Академическия съвет при Висшето търговско училище в гр. Варна за академическата 1935 – 1936 година (представен чрез ректора проф. д-р Янаки Арnaudов на тържественото събрание на 27 декември 1936 г.). // Годишник на Висшето търговско училище. №1, Варна: Войников, 1937, с. 7 – 19. (**Arnaudov, Yan.** Otchet na Akademicheskia savet pri Vissheto targovsko uchilishte v gr. Varna za akademicheskata 1935 – 1936 godina (predstaven chrez rektora prof. d-r Yanaki Arnaudov na tarzhestvenoto sabranie na 27 dekemvri 1936 g.). // Godishnik na Vissheto targovsko uchilishte, №1, Varna: Voinikov, 1937, pp. 7 – 19).
3. **Арnaudов, Ян.** Самоутвърждаването на училището ни като висш учебен институт (спомени). Сборник в чест на проф. Цани Калянджиев (1866 –

- 1941). Варна: Изгрев, 1942, с. 65 – 83. (**Arnaudov, Yan.** Samoutvarzhdavaneto na uchilishteto ni kato vissh ucheben institut (spomeni). In: Sbornik v chest na prof. Tsani Kalyandzhiev (1866 –1941). Varna: Izgrev, 1942, pp 65 – 83).
4. **Буров, Ст.** Към българската граматична историография. Български граматика през 30-те и 40-те години на XX век. // Йорданка Маринова. Изследвания по случай нейния седемдесетгодишен юбилей (Хр. Станева, П. Радева, Ант. Гецов, ред.). Велико Търново: Св. св. Кирил и Методий, 2006, с. 35 – 62. (**Burov, St.** Kam balgarskata gramatichna istoriografiya. Balgarski gramatiki prez 30-te i 40-te godini na XX vek. // Yordanka Marinova. Izsledvaniya po sluchay neyniya sedemdesetgodishen yubiley (Hr. Staneva, P. Radeva, Ant. Getsov eds.). Veliko Tarnovo: Sv. sv. Kiril i Metodiy, 2006, pp. 35 – 62).
 5. **Василев, В.** Проф. Иван Константинов (1888 – 1985). В: **Атанасов, Б. и др.** 95 години Икономически университет – Варна. // Професорите на Икономически университет – Варна (1920 – 2015 г.). Варна: Наука и икономика, 2015, с. 35 – 39. (**Vasilev, V.** Prof. Ivan Konstantinov (1888 – 1985). In: **Atanasov, B. et al.** 95 godini Ikonomicheski universitet – Varna. // Profesorite na Ikonomicheski universitet – Varna (1920 – 2015 g.). Varna: Nauka i ikonomika, 2015, pp. 35 – 39).
 6. **Веселинов, Д.** Нови предизвикателства пред съвременната лингводидактология. // Чуждоезиково обучение, №1, 2019, с. 7 – 8. (**Vesselinov, D.** Novi predizvikelstva pred savremennata lingvodidaktologiya. // Chuzhdoezikovo obuchenie, №1, 2019, pp. 7 – 8).
 7. **Досев, Вл.** 100 години езиково обучение в Икономическия университет – Варна // Чуждоезиково обучение, №6, 2020 с. 622-633. (**Dosev, Vl.** 100 godini ezikovo obuchenie v Ikonomicheskiiya universitet – Varna// Chuzhdoezikovo obuchenie, №6, 2020, pp. 622-633)
 8. **Илиев, В.** Проф. Янаки Арнаудов (1891 – 1971). В: **Атанасов, Б. и др.** 95 години Икономически университет – Варна. // Професорите на Икономически университет – Варна (1920 – 2015 г.). Варна: Наука и икономика, 2015, с. 31 – 34. (**Iliev, V.** Yanaki Arnaudov (1891 – 1971). In: **Atanasov, B. et al.** 95 godini Ikonomicheski universitet – Varna. // Profesorite na Ikonomicheski universitet – Varna (1920 – 2015 g.) Varna: Nauka i ikonomika, 2015, pp. 31 – 34).

9. **Ковачев, Здр.** Академични традиции на висшето търговско училище в учебно-педагогическата дейност. // Известия, №1, 2000, с. 9 – 14. (**Kovachev, Zdr.** Akademichni traditsii na vissheto targovsko uchilishte v учебно-pedagogicheskata deynost. // Izvestiya, №1. Varna: Ikonomicheski universitet, 2000, pp. 9 – 14).
10. **Ковачев, Здр.** Началото с европейски критерии във висшето икономическо образование. // Известия, №3. с. 9 – 20. (**Kovachev, Zdr.** Nachaloto s evropeyski kriterii vav vissheto ikonomichesko obrazovanie. // Izvestiya, №3, Varna: Ikonomicheski universitet, 2000, pp. 9 – 20).
11. **Ковачев, Здр.** Първата учебна програма на Висшето търговско училище. // Известия, №1, 2012, с. 9 – 35. (**Kovachev, Zdr.** Parvata учебna programa na Vissheto targovsko uchiliste. // Izvestiya, Broy 1, Varna: Ikonomicheski universitet , 2012, pp. 9 – 35).
12. **Русев, Ив.** Висшето търговско училище – Варна (1920 – 1945) и началото на висшето икономическо образование в България. Варна: Наука и икономика, 2020. (**Roussev, Iv.** Vissheto targovsko uchilishte – Varna (1920 – 1945) i nachaloto na vissheto ikonomichesko obrazovanie v Bulgaria. Varna: Nauka i ikonomika, 2020).
13. **Стателова, Р.** Лятото на българската култура. Варна: Сталкер, 1996. (Statelova, R. Lyatoto na balgarskata kultura. Varna: Stalker, 1996).
14. Държавен архив – Варна, Ф. 122К. (Darzhaven arhiv – Varna, F. 122K.)
15. Отчет за състоянието на Висшето търговско училище във Варна за академическата 1924 – 1925 г. Варна: Просвещение, 1926. (Otchet za sastoyaniето na Vissheto targovsko uchiliste vav Varna za akademicheskata 1924 – 1925 g. Varna: Prosvestenie, 1926).

ЧУЖДОЕЗИКОВОТО ОБУЧЕНИЕ ВЪВ ВИСШЕТО ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ ВЪВ ВАРНА

доц. д-р Владимир Досев

Резюме

Висшето търговско училище във Варна е първото висше стопанско училище в България. Първите учебни планове на училището играят пионерска роля по отношение на създаването на висшето икономическо образование в България. Особено място в тях е предвидено за чуждоезиковото обучение. За преподаватели са привлечени видни фи-

лолози, завършили в чужбина, а периодически са канени за лектори и чужденци – носители на езика. Целта на настоящата студия е да изследва ролята на чуждоезиковото обучение в учебните планове и да популяризира имената и дейността на първите преподаватели по езици във Висшето търговско училище – Варна.

Ключови думи: *чуждоезиково обучение за икономисти, преподаватели по езици, Висше търговско училище – Варна.*

THE FOREIGN LANGUAGE TEACHING AT HIGHER COMMERCIAL SCHOOL IN VARNA

Assoc. Prof. Dr V l a d i m i r D o s e v

Abstract

The Higher Commercial School in Varna is the oldest business high school in Bulgaria. Its first university curricula played a pioneering role for the establishment of higher business education in Bulgaria. Significant place in the first university curricula was reserved for language teaching. Distinguished philologists who had graduated abroad were recruited to teach foreign languages. The aim of this paper is to investigate the role of the foreign language teaching in the university curricula and to promote the names and work of the first language lecturers at the Higher Commercial School in Varna.

Key words: *foreign languages for economists, foreign language lecturers, Higher Commercial School – Varna.*

Съдържание

Въведение	61
Глава първа. Чуждоезиковото обучение в учебните планове на Висшето търговско училище във Варна	63
1.1. Чуждоезиковото обучение във ВТУ в периода 1920 – 1925 г.	64
1.2. Чуждоезиковото във ВТУ в периода 1925 – 1932 г.	68
1.3. Чуждоезиковото във ВТУ в периода 1932 – 1945 г.	69
Глава втора. Първите преподаватели филолози във Висшето търговско училище във Варна	72
2.1. Проф. д-р Янаки Арнаудов	73
2.2. Проф. Иван Константинов	75
2.3. Други изявени преподаватели във ВТУ от разглеждания период – доц. Израел Шалом, Николай Лилиев, Димо Минев, Димитър Попов	76
Заклучение	77
Използвана литература	78
Резюме на български език	80
Резюме на английски език	81